

УДК 32:316.6

Суший Олена Володимирівна,

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0002-4364-7571
e-mail: a_s_y2000@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Метою статті є обґрунтування методологічних засад психологічного забезпечення соціального прогнозування як науково-теоретичної та предметно-практичної діяльності.

Методологія та наукові підходи. Дизайн теоретичної і методологічної аргументації передбачає уточнення та узгодження основних загальнометодологічних положень соціального аналізу в їх зв'язку із соціальним прогнозуванням і соціальною психологією та з акцентуванням уваги на прогностичних можливостях й обмеженнях останньої.

Основні результати. Проаналізовано та узгоджено рівні соціального/соціально-психологічного аналізу, що дає змогу визначитися щодо масштабу прогнозованих явищ і процесів. Уточнено методологічні принципи як загальнонаукового, так і спеціального (галузевого) рівнів у їх зв'язку із структурно-сисловою побудовою соціального аналізу, що задає аналітичні рамки для формулювання дворівневої системи методологічних принципів психологічного забезпечення соціального прогнозування. Узагальнення соціально-психологічних підходів і теоретичних моделей з підходами до дослідження майбутнього стало основою для налаштування інтегративних зв'язків між соціальним прогнозуванням і соціально-психологічною наукою. Запропоновано низку перспективних напрямів використання соціально-психологічних підходів для розроблення прогностичних стратегій і технологій повоєнного відновлення країни, чим унаочнюються можливості переходу від теоретичного до практичного соціально-психологічного забезпечення соціального прогнозування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Головний сенс порушення фахової дискусії навколо проблеми психологічного забезпечення соціального прогнозування та питань прогнозування соціальних явищ і процесів під специфічним – соціально-психологічним – кутом зору і за допомогою специфічних – соціально-психологічних – засобів полягає в тому, що активна інтервенція соціально-психологічних підходів у соціальне прогнозування – це єдиний шлях досягнення того, щоб знання про внутрішній (психічний) зміст соціальних явищ і процесів, про закономірності їх перебігу і розвитку стали реальною підставою для адекватних соціально-психологічних прогнозів і дієвих практичних рекомендацій.

Ключові слова: соціальна психологія, соціальне прогнозування; методологічні принципи; повоєнне відновлення; соціально-психологічні стани; Україна.

METHODOLOGICAL BASES OF PSYCHOLOGICAL CONTRIBUTION TO SOCIAL FORECASTING

The purpose of the article is to substantiate the methodological bases of the psychological contribution to social forecasting as a scientific-theoretical and subject-practical activity.

Methodology and scientific approaches. The design of theoretical and methodological argumentation provides for the clarification and coordination of the main methodological postulates of social analysis, in their connection with social forecasting and social psychology, and with an emphasis on the prognostic possibilities and limitations of the social psychology.

Main results. The levels of social / socio-psychological analysis were analyzed and agreed upon, which makes it possible to determine the scale of the predicted phenomena and processes. The methodological principles of both general scientific and special levels are specified in their connection with the structural and semantic construction of social analysis, which sets an analytical framework for formulating a two-level system of methodological principles of psychological support for social forecasting. The generalization of socio-psychological approaches

and theoretical models with approaches to the futures research formed the basis for establishing integrative links between social forecasting and socio-psychological science. A number of promising directions for the use of socio-psychological approaches for the development of prognostic strategies and technologies for the post-war reconstruction of Ukraine are proposed. This demonstrates the possibility of transition from theoretical to practical socio-psychological support of social forecasting.

Conclusions and prospects for further research. The main meaning of the raised professional discussion around the problem of the psychological contribution to social forecasting, as well as the issues of forecasting social phenomena and processes under a specific - socio-psychological - point of view and with the help of specific - socio-psychological - is that the active intervention of socio-psychological approaches in social forecasting is the only way to ensure that knowledge about the internal (mental) content of social phenomena and processes, about the patterns of their course and development become a real basis for adequate socio-psychological forecasts and effective practical recommendations.

Key words: social psychology; social forecasting; methodological principles; post-war reconstruction; socio-psychological conditions; Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі аналіз та прогнозування соціальних змін передбачають роботу з невизначеністю та складністю, тобто таких, умовно, вихідних умов, за яких традиційні способи прогнозування швидко застарівають. Невизначеність зумовлюється чинниками зовнішнього і внутрішнього середовища, залежить від численних об'єктивних і суб'єктивних факторів. Складність зумовлюється численністю залучених змінних – великою кількістю факторів та їхніх інтересів, відмінних рівнів змін і їх співвідношенням, а також складними соціальними процесами, що відбуваються під час їх розроблення та впровадження в соціальну реальність. Складні проблеми соціального розвитку та системні зміни, необхідні для їх вирішення, є багатофакторними, багаторівневими та багатоаспектними. Тому створення прогнозів потребує застосування інтегрованого (комплексного) підходу, що передбачає використання поряд з об'єктивними індикаторами також і суб'єктивних показників. Усе вищезазначене дає підстави звернутися до проблеми інтеграції соціально-психологічного знання та соціальної прогностики, де наразі не вистачає адекватної артикуляції питань психологічного забезпечення соціального прогнозування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед академічних видань з проблематики соціального прогнозування не так уже й багато наукових розробок, де було б представлено науково-методичні засади саме психологічного забезпечення соціального прогнозування як науково-теоретичної і предметно-практичної діяльності. Проте це не означає, що наукова спільнота обходить своєю увагою методологічні питання соціального прогнозування.

У зарубіжних наукових публікаціях з проблематики соціального прогнозування немає жорсткої класифікації підходів, принципів та методів дослідження майбутнього, а методологія передбачає визначення конкретних інструментів для розв'язання конкретних проблемних питань. Серед визнаних джерел інформації про методи дослідження майбутнього називають п'ятитомну колекцію «Knowledge Base of Futures Studies 1996–2005» (Slaughter, & Inayatullah, 1996–2005), «Futures Research Methodology 3.0» (Glenn, & Gordon, 2009), спеціальний випуск Compass під назвою «The APF Methods Anthology» (Curry, 2015). Сучасний репозитарій глобального дослідницько-аналітичного центру «Міленіум» (The Millennium Project) має відкритий доступ і пропонує потужну колекцію наукових матеріалів з методології прогнозування майбутнього (Glenn, & Gordon, 2009). Тут представлено чималий арсенал методів, зокрема й соціально-психологічних, які використовують у прогностичних дослідженнях і застосовують для вирішення різних дослідницьких завдань у тих чи тих наукових галузях або сферах суспільної життєдіяльності.

Натомість на (пост)радянському просторі, де наукове прогнозування розвивалося дещо кволо, публікації вирізняються більшою схильністю до філософського-методологічного осмислення онтологічних та епістемологічних імплікацій проблематики соціопрогностичних досліджень. І хоч прогностичний складник явно чи неявно простежується в наукових розробках соціогуманітарного профілю (принаймні на рівні висновків та окреслення перспектив подальших досліджень), але фахова розмова про застосування психологічно обґрунтованих підходів до прогнозування соціальних процесів і явищ у середовищі пострадянських, зокрема вітчизняних, дослідників не відбулась. Наразі спостерігаються лише поодинокі спроби представників соціально-психологічної науки обґрунтувати загальнометодологічні засади соціально-психологічного прогнозування (Журавлев, & Нестик, 2018; Мазілов, & Слєпко, 2021). В Україні на важливості використання соціально-психологічних теорій для цілей соціального прогнозування неодноразово наголошував М. Слюсаревський (2019, с. 68). Важливим зрушенням у річищі проблеми соціально-психологічного забезпечення соціального прогнозування є розпочате в ІСПП НАПН України фундаментальне наукове дослідження «Психологічні підходи до прогнозування соціальних процесів», що підтверджують оригінальні публікації виконавців наукового дослідження П. Гнатенка, В. Жовтянської, О. Малхазова, О. Плюща, О. Суший, В. Татенка, Т. Данилової, О. Кухарук.

Осмилення та обґрунтування методологічних засад психологічного забезпечення соціального прогнозування як науково-теоретичної і предметно-практичної діяльності визначає головну **мету** наукового дослідження, результати якого представлено в пропонованій публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доволі амбітне завдання обґрунтування методологічних засад психологічного забезпечення соціального прогнозування потребує вишуканого дизайну теоретичної і методологічної аргументації, що передбачає уточнення та узгодження основних загальнометодологічних положень соціального аналізу в їх зв'язку із соціальним прогнозуванням і соціальною психологією та з акцентуванням уваги на прогностичних можливостях й обмеженнях останньої. Обсяг однієї публікації суттєво обмежує деталізацію цих положень, що змушує обмежитися схематичним викладенням основних критеріїв психологічного забезпечення соціального прогнозування.

Сегментація та структурування в соціальному аналізі. Соціальний аналіз зазвичай здійснюється за рівнями, які розрізняються за об'єктним принципом та охоплюють відповідні рівні інтерпретації соціальної реальності: «мікро», «мезо», «макро», «мета». Найвищий – метарівень теоретичного узагальнення – відповідає на запитання про напрямок розвитку суспільства, тобто дає змогу говорити про тренди, мейнстрими, магістральні лінії тощо соціального розвитку; макрорівень показує, як суспільство функціонує загалом, яка його структура; мезо/екзорівень – як функціонують його підсистеми; мікрорівень висвітлює роль та місце людини, а також конкретних людських взаємовідносин у створенні та функціонуванні структур соціальної реальності. Чим вищий рівень соціального аналізу, тим більш узагальненого вигляду набувають його прикінцеві висновки: прогнозна аналітика, звертаючись до мікрооснов (людина, соціальна дія) і просуваючись крізь екзо/мезоструктури (інституції), виходить на макро/метарівень (суспільство) узагальнення, дедалі більше абстрагуючись. Але структура соціального аналізу загалом є доволі гнучкою, що дає змогу зміщувати, розширювати чи звужувати фокус дослідницької уваги щодо тих чи тих структурно-сміслових аспектів соціальної реальності.

З огляду на названі опції традиційно структуруються й відповідні розділи соціально-психологічного знання. Макрорівень представлено психологією надіндивідуальних суб'єктів, зокрема такими розділами соціально-психологічної науки, як психологія великих груп, психологія мас і спільнот, психологія масових явищ тощо. На мезорівні фокус спрямовано на соціальні спільноти (психологія середніх і малих

груп) з утвореними ними соціальними інститутами, а також на психологічну проблематику міжгрупових відносин (психологія міжгрупових відносин). Мікрорівень представлено такими розділами, як соціальна психологія особистості, психологія міжособових стосунків та міжособової взаємодії. Метарівню відповідає соціетальна психіка, що надає додаткові інтерпретативні можливості для пояснення певних суспільних явищ і має перспективу часткової операціоналізації (наприклад, опитувальник УША) (Слюсаревський, 2019; Донченко, 1994; Афонін, 2010).

Сегментація та структурування дають змогу досліджувати, а відтак і прогнозувати соціальні (соціально-психологічні) явища і процеси в діалектичній єдності їхніх об'єктивних і суб'єктивних вимірів як на окремо обраному системному рівні, так і на кожному із зазначених рівнів, а також у взаємозалежності, взаємодії та взаємовпливі систем різного порядку. Для цілей соціально-психологічного прогнозування соціальної динаміки, наприклад, може бути обрано: екосистемну чотириланкову модель, що розглядає соціальні явища і процеси на мікрорівні (сім'я), мезорівні (організації і об'єднання), екзорівні (структури та інституції) та макрорівні (суспільні настановлення і громадська думка); шестиланкову модель, зорієнтовану на особистісний, міжособистісний, внутрішньогруповий, міжгруповий, організаційний та макропсихологічний (соціетальний) рівні соціально-психологічного аналізу.

Наразі свій прогностичний потенціал соціальна психологія доволі добре демонструє в тих царинах, які найкраще досліджено, а саме на мікро- і мезорівнях; гірше справа стоїть з більш масштабними соціально-психологічними явищами (екзо- і макрорівні), і гостро бракує знань щодо явищ соціальної динаміки (метарівень) (Слюсаревський, 2018). Тому, зазіхаючи, за висловом М.Слюсаревського, на, так би мовити, нетрадиційні для соціально-психологічної науки рівні осмислення соціальної реальності, соціальні психологи не лише вирішують амбітне завдання «укрупнення» масштабу досліджуваного об'єкта до великих груп, суспільства і цивілізації загалом. Розширюючи знання про закономірності перебігу, розвитку соціально-психологічних явищ і процесів, вони також закладають фундамент теорії і практики психологічного забезпечення соціального прогнозування.

Методологічні принципи соціального аналізу. Методологічні принципи зазвичай встановлюють засадні вимоги до дослідження соціальної реальності – це поради, керівні вказівки, приписи, визначення умов (підходи) і дій (методи та методики), а також правила (постулати), якими явно або неявно керуються у своїй роботі дослідники. Наприклад, кожному розглянутому вище рівню соціального

(соціально-психологічного) аналізу відповідає методологічний принцип, яким задається пріоритетний ракурс аналізу та інтерпретації соціальних процесів і явищ. Для мікрорівня – це принцип методологічного індивідуалізму, для мезорівня – принцип методологічного інституціоналізму, для макрорівня – принцип методологічного холізму (Кирдина-Чендлер, 2015). Однак їх абсолютизація здатна спровокувати виникнення методологічних суперечностей.

Поширення настановлення на трактування суспільних явищ у термінах індивідуальної поведінки на соціальні події більшого масштабу неминує призводити до заперечення права на існування колективних феноменів, того, що може мати надіндивідуальну природу. Натомість настановлення на трактування суспільних явищ у термінах соціальної цілісності, що не редукується до індивідуальних дій, неминує «розчиняє» індивідуальне в суспільному. Зрештою, наполягання на тому, що саме завдяки своїй цілісності спільнота (суспільство) впливає на своїх членів більше, ніж вони на неї (на нього), неправомірно спрощує проблему співвідношення індивідуального і надіндивідуального (Слюсаревський, 2018).

Багатоманітність описаних рівнів дослідження суспільства та множинність людських реальностей потребують більш широкоформатного бачення соціальних феноменів, де соціальні структури та індивідуальна поведінка постають як рівнозначні та взаємодоповнювальні елементи і, фактично, базуються на синтезі мікро-, мезо- і макросоціологічних підходів: на поєднанні холізму та індивідуалізму без примусового вибору за першооснову одного з них (Рубинштейн, 2016) – з одного боку, і на їх переосмисленні під кутом зору контексту, в якому діють і який самі ж конструюють (створюють) індивіди, контексту, який генерує специфічні інтереси окремих індивідуумів, спільнот та суспільства загалом (Кирдина-Чендлер, 2015) – з другого боку. За такої умови специфіка різних рівнів соціального аналізу нікуди не зникає і передбачає застосування найбільш доцільних пізнавальних прийомів для вирішення різних дослідницьких завдань: в одних випадках пояснюючи індивідуальну поведінку суспільними умовами, у яких перебувають індивіди, в інших – аналізуючи колективи за допомогою індивідуальної поведінки, – і те й інше цілком кореспондуватиметься з інституційним розумінням соціуму.

Методологічний принцип сам по собі є необхідною, але не достатньою передумовою дослідження суспільства. Взаємодоповнення і взаємозбагачення методологічних настановлень і водночас певна гнучкість у їх використанні урізноманітнює можливості соціального (соціально-психологічного) аналізу та збагачує

соціальний (соціально-психологічний) інструментарій прогнозування соціальних явищ і процесів. Правомірність такого твердження із соціально-психологічної точки зору підтверджується думкою М. Слюсаревського, який зазначає, що в сучасній психологічній науці «виразно окреслюється тенденція переходу від протистояння різних теорій, пошуку відмінностей між ними до виявлення точок дотику, визначення Нєзон релевантності» кожної з теорій – інакше кажучи, бере гору принцип методологічного плюралізму. Тільки на цій основі й можна буде вибудувати згодом рамкову систему загально визначених методологічних принципів, специфічних власне для соціальної психології» (Слюсаревський, 2018, с. 65).

Принципи соціально-психологічного забезпечення соціального прогнозування. Обґрунтування методологічного базису психологічного забезпечення соціального прогнозування як науково-теоретичної і предметно-практичної діяльності потребує коректного з погляду спеціальної методології формулювання положень та принципів, які мають становити невід’ємний складник структури соціально-психологічного знання, тобто, з одного боку, відображати саму соціально-психологічну сутність соціальних процесів і явищ, а з другого – свідчити про прогностичний потенціал соціально-психологічних досліджень. Цілком природно й доцільно задати основні параметри соціально-психологічного ракурсу в прогнозуванні соціальних процесів і явищ, спираючись безпосередньо на визначення предмета соціально-психологічної науки. За основу взято визначення, запропоноване М. Слюсаревським, а саме: «Предметом соціально-психологічної науки правомірно вважати індивідуальні та надіндивідуальні (групові, колективні, масові) психічні явища, що зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їх взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки» (Слюсаревський, 2019, с. 33).

Визначаючи науково-методичні засади психологічного забезпечення соціального прогнозування, доцільно говорити про дворівневу систему принципів, які становитимуть підґрунтя для координації та розроблення психологічно обґрунтованих стратегій і технологій соціального прогнозування:

принципи першого порядку – це методологічні принципи як загальнонаукового, так і спеціального (галузевого) рівнів, вони задаватимуть системні умови розроблення психологічно обґрунтованих стратегій і технологій соціального прогнозування;

принципи другого порядку – це керівні вказівки, які на перший погляд можуть здатися доволі загальними, але завдяки цьому вони є більш гнучкими і здатні

допомогти в координації різних аспектів соціальної реальності та підходів їх дослідження.

Наведене визначення предмета соціально-психологічної науки слугуватиме підґрунтям для розбудови системи теоретичних положень та принципів першого порядку, що обґрунтовують науково-методичні засади психологічного забезпечення соціального прогнозування. Зокрема, зміст першого теоретичного положення визначатиметься змістовими координатами методологічного простору соціально-психологічного теоретизування, йому відповідає принцип онтологічної рівноцінності індивідуальних та надіндивідуальних форм психіки. Зміст другого теоретичного положення стосуватиметься онтології психічного в усій різноманітності його соціальних виявів, йому відповідає принцип історико-культурної контекстуальності. Зміст третього положення наголошує на контекстуальності соціально-психологічних феноменів та пов'язується з впливом ситуаційних і середовищних чинників у групових процесах та індивідуальній поведінці людини, йому відповідає системно-ситуаційний принцип тощо (детальніше див.: Суший, 2021).

Наведені теоретичні положення та похідні від них принципи першого порядку не є вичерпними, але достатньо загальними (рамки, що задають системні умови) для того, щоб скласти методологічний базис, відштовхуючись від якого надалі буде легше скоординувати положення та принципи другого порядку, потрібні для прогнозного дослідження соціальних (соціально-психологічних) явищ і процесів та розроблення психологічно обґрунтованих стратегій і технологій суспільного розвитку. Розглянуті в згаданій публікації (Суший, 2021) теоретичні моделі унаочнюють їх кристалізацію за умови використання соціально-психологічних підходів для цілей соціального прогнозування.

Прогностичний потенціал соціально-психологічних досліджень: від теорії до практики. Наразі сама соціально-історична ситуація вимагає зробити рішучий крок від теоретичного до практичного соціально-психологічного забезпечення соціального прогнозування. Повномасштабна війна Росії проти України не лише змінила сьогодення українців та змусила переосмислити минуле країни. Війна поставила на прядок денний запит стратегічного значення – відновлення та розвитку України в повоєнний період. Це вже не просто запит на випереджальне бачення образу бажаного майбутнього та способів його досягнення. Широкий спектр проблем і викликів, породжених російсько-українською війною, що торкнулися всіх аспектів соціального буття, потребує ухвалення конкретних, подеколи невідкладних рішень з подолання

їхніх наслідків, винайдення ресурсів для відновлення, створення нових можливостей для зростання та подальшого розвитку. Саме у фокусі новопосталих викликів далі стисло окреслю низку перспективних, на мою думку, напрямів використання соціально-психологічних підходів для розроблення прогностичних стратегій і технологій повоєнного відновлення країни.

1. Моніторинг соціально-психологічних станів масової (колективної) свідомості. Соціально-психологічна спільнота має виступити в ролі барометра, що чутливо реагує на найменші коливання та зміни суспільних настроїв, що віддзеркалюють соціально-психологічні стани масової (колективної) свідомості, та вчасно попереджує про такі зміни.

Війна не сприймає півтонів. Тут усе побудовано за принципом чорне – біле, свій – чужий. Саме на протиставленні бінарних опозицій вибудовуються наразі колективні емоції та почуття, що визначають суспільні настрої. Навіть обмежені в можливостях та приблизні в результатах соціологічні опитування в Україні демонструють, цілком закономірно, як потужну консолідацію, так і жорстку радикалізацію суспільних настроїв. Колективні переживання українців можна охарактеризувати як соціально-психологічний стан «оголеного нерва» масової (колективної) свідомості. Такий стан, особливо якщо він буде маніпулятивно підживлюватись, може згодом стати підґрунтям для зростання соціальної напруженості та агресії, спалахів нетерпимості і ворожнечі, відновлення конфліктів і кровопролиття. В умовах війни, з усіма її нелюдськими проявами, коли на карту поставлено питання самого існування, імовірність цього доволі висока, що зумовлюється соціально-психологічним станом масової (колективної) свідомості.

Започаткування та проведення регулярних соціально-психологічних (що не тотожне терміну «соціологічних») моніторингових досліджень – надважливий ресурс для спостереження динаміки опанування масовою (колективною) свідомістю наслідків війни. Спостереження за масовими (колективними) соціально-психологічними станами на індивідуальному рівні (людина), на рівні малих (сім'я) і середніх (група, військові, цивільні, ветерани тощо) соціальних груп, а також на рівні великих соціальних груп (суспільство, нація) та спільнот (територіальна, конфесійна, етнічна тощо) дасть змогу оцінювати ризики, що загрожують відновленню мирних процесів в Україні, та вчасно запобігати виникненню таких ризиків.

2. Соціально-психологічна експертиза стратегій повоєнного відновлення громад і спільнот. Стратегії постконфліктного врегулювання, розбудови миру та примирення,

опанування психологічних наслідків війни та відновлення психічного здоров'я тощо, які будуть запозичені чи розроблені та впроваджуватимуться в Україні, потребують широкоформатної експертної оцінки. Із соціально-психологічного погляду їх важливо оцінювати в зрізі динаміки опанування масовою (колективною) свідомістю наслідків війни. Переживання травматичного досвіду війни (втечі від обстрілів, тимчасової міграції, окупації, насильств, руйнувань, втрат тощо) на рівні соціальних груп і спільнот може мати як короткотривалий ургентний перебіг, так і довготривалі трансгенераційні наслідки, а відповідно, помножувати і підсилювати або послаблювати чи зовсім блокувати зусилля, спрямовані на повоєнне відновлення та розбудову миру в Україні.

Соціально-психологічна експертиза стратегій повоєнного відновлення – не тільки інструмент адвокації постраждалих унаслідок російсько-української війни громад і спільнот, а водночас експертний інструмент більш широкого стратегічного завдання – відновлення миру в Україні, оскільки дає фахову оцінку в частині виявлення прихованих бар'єрів, здатних спричинити зростання соціальної напруженості та призвести до ескалації конфлікту через недотримання соціально-психологічних умов повоєнного відновлення громад і спільнот та порушення етапів ліквідації негативних наслідків у посттравматичний період життя.

3. Партисипативне прогнозування як інструмент (технологія) опанування травматичних наслідків війни та повоєнного відновлення громад в Україні. Окрім своєї безпосередньої мети – прогнозування та планування майбутнього, партисипативне прогнозування дає змогу одночасно проводити системну фахову соціально-психологічну реабілітацію на рівні великих соціальних груп (суспільство, нація) та спільнот (територіальна, конфесійна, етнічна тощо), а також здійснювати м'яке коригування масових (колективних) соціально-психологічних станів. Під м'яким коригуванням соціально-психологічних станів масової (колективної) свідомості розуміють їх переорієнтацію на розбудову образу бажаного майбутнього, бачення шляхів (послідовності кроків) його досягнення та реалізацію розробленої стратегії. Під поняттям «візія (бажаного) майбутнього» мається на увазі уявлення у певній часовій перспективі стан розв'язаності проблеми та послідовність кроків, що дають змогу досягнути бажаного результату від поточного до уявного стану. У такому сенсі процедура партисипативного прогнозування може бути застосована до будь-якої проблеми будь-якого рівня, що потребує свого вирішення за участі всіх зацікавлених сторін.

Колективна робота, спрямована на проектування образу (бажаного) майбутнього, визначення соціально бажаних цілей та вироблення шляхів їх досягнення, матиме потужний терапевтичний ефект з опанування наслідків травми російсько-української війни, спрямовуватиме колективні емоції та почуття в конструктивне річище, що набуватимуть свого подальшого опредметнення в колективних практиках розбудови майбутнього на рівні окремої людини, родини, громади й суспільства загалом (детальніше див.: Суший, 2022).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи та повертаючись до поставленої на початку публікації проблеми інтеграції соціально-психологічного знання та соціальної прогностики, зазначу, що обґрунтування методологічних засад психологічного забезпечення соціального прогнозування ускладнюється тим, що кожний теоретичний постулат може стати об'єктом фахової дискусії – звісно, за умови, що самі соціальні та політичні психологи будуть переконані в прогностичному потенціалі результатів соціально-психологічних досліджень.

Застосування інтегративного підходу для прогнозування соціальних процесів не означає (хоч й не виключає) методологічного ускладнення та перенавантаження через зухвале намагання охопити якомога більший діапазон ситуаційних та середовищних, об'єктивних і суб'єктивних чинників особистісного та суспільного розвитку, що, мабуть, і неможливо. Інтегративність розширює фокус альтернатив і варіантів для (або під час) створення прогнозу, взявши до уваги найрізноманітніші, зокрема соціально-психологічні, аспекти соціальної динаміки, а також визначаючи різнобічні, зокрема соціально-психологічні, можливості та обмеження керованості соціальними змінами.

Узгодження рівнів соціального/соціально-психологічного аналізу дає змогу визначитися щодо масштабу прогнозованих явищ і процесів. Уточнення методологічних принципів як загальнонаукового, так і спеціального (галузевого) рівнів у їх зв'язку із структурно-смісловою побудовою соціального аналізу задає аналітичні рамки для формулювання безпосередньо методологічних принципів психологічного забезпечення соціального прогнозування. Узагальнення соціально-психологічних підходів і теоретичних моделей з підходами до дослідження майбутнього є основою для налаштування інтегративних зв'язків між соціальним прогнозуванням і соціально-психологічною наукою.

Правомірність постановки проблеми психологічного забезпечення соціального прогнозування аргументується тим, що, по-перше, наголос робиться на можливостях застосування психологічного знання про соціальне, чим у найзагальнішому розумінні

переймається соціальна психологія в питанні соціального прогнозування. Перефразовуючи М. Слюсаревського, ідеться про певний рівень прогнозування соціальних явищ і процесів під специфічним – соціально-психологічним – кутом зору і за допомогою специфічних – соціально-психологічних – засобів (Слюсаревський, 2018, с. 12). По-друге, трактування соціальної психології як науки, що поєднує, з одного боку, інтереси психології, з її акцентом на індивідуумі, із соціологією, з її акцентом на соціальних структурах, з другого боку, не лише підтверджує тезу, що соціальне безпсихічне – суть теоретична абстракція, а й безпосередньо засвідчує те, що знання про внутрішній (психічний) зміст соціальних явищ і процесів, про закономірності їхнього перебігу і розвитку не тільки спроможне методологічно посилити прогнозування соціальних явищ і процесів, але тільки й може бути підставою для адекватних соціально-психологічних прогнозів і дієвих практичних рекомендацій.

У контексті означеної проблеми перспективним видається подальше фахове обговорення та розроблення таких питань:

- про використання під час створення прогнозів власне фахової – соціально-психологічної – експертної думки та наявного знання про соціально-психологічні феномени: тенденції та закономірності людських відносин, очікування та реакції людей на ті чи інші процеси та ін.;

- про соціально-психологічне прогнозування соціальної динаміки складних процесів соціальних змін, зокрема аналіз можливих соціально-психологічних наслідків впливу соціальних ситуацій на соціальні відносини, групову динаміку та макropsихологічні характеристики суспільства;

- про прогнозування соціально-психологічних станів, що задаватимуть можливі напрями та визначатимуть перспективи розвитку соціальних ситуацій, тобто врахування в середньостроковому та довгостроковому прогнозуванні їх залежності від соціально-психологічних феноменів, явищ та процесів.

Список використаних джерел

- Афонін, Е. А. (2010). Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління. У В. А. Ребкало, В. А. Шахов, В. В. Голуб, & В. М. Козаков (Ред.), *Концептуальні засади взаємодії політики й управління*. Київ: НАДУ, с. 265–289. Взято з http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf
- Донченко, Е. А. (1994). *Социетальная психика*. Киев: Наукова думка.
- Журавлев, А. Л., & Нестик, Т. А. (2018). Психологические аспекты прогнозирования социальных последствий технологического прогресса. *Психология человека как*

субъекта познания, общения и деятельности. Москва: Институт психологии РАН, с. 711–718.

Кирдина-Чэндлер, С. Г. (2015). Методологический институционализм и мезоуровень социального анализа. *Социологические исследования*, 12, 51–59.

Мазилов, В. А., & Слепко, Ю. Н. (2021). Социальное прогнозирование: от форсайта к методологии анализа социально-психологических последствий внедрения новых технологий. *Психологический журнал*, 42(2), 115–121.

Рубинштейн, А. Я., (2016). Социальный либерализм: к вопросу экономической методологии. В А. Я. Рубинштейн, & Н. М. Плискевич (Ред.), *Социальный либерализм*, СПб.: Алетейя. Взято из <http://www.maxima-library.org/mob/b/400039?format=read>

Слюсаревський, М. М. (Ред.) (2018). *Основи соціальної психології*. Київ: Талком.

Слюсаревський, М. М. (2019). *Несходимі терени Психеї: маршрути наукового пізнання: вибрані праці*. Київ: Талком.

Суший, О. (2022). Партиципативне прогнозування: адаптація європейського досвіду до завдань повоєнного відновлення України. *Проблеми політичної психології*, 25(1). <https://doi.org/10.33120/porp-Vol25-Year2022-91>

Суший, О. В. (2021). Прогностичний потенціал соціально-психологічних досліджень: від теорії до практики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 47(50), 19–31. [https://doi.org/10.33120/ssj.vi47\(50\).209](https://doi.org/10.33120/ssj.vi47(50).209)

Curry, A. (2015). The APF methods anthology. *Compass Special Edition*. Retrieved from <https://www.apf.org/page/Compass>

Glenn, J. C., Gordon, T. J. (Eds.) (2009). *Futures Research Methodology – Version 3.0*. Washington, DC: Millennium Project. Retrieved from <https://www.millennium-project.org/publications-2/futures-research-methodology-version-3-0/>

Slaughter, R. A., & Inayatullah, S. (2005). *Knowledge base of futures studies* (Professional ed.). Foresight International.

References

Afonin, E. A. (2010). Liudska identychnist ta osoblyvosti yii vplyvu na polityku i derzhavne upravlinnia [Human identity and features of its influence on politics and state administration]. In V. A. Rebkalo, V. A. Shakhov, V. V. Holub, & V. M. Kozakov (Eds.), *Kontseptualni zasady vzaïmodii polityky i upravlinnia*. Kyiv: NADU, pp. 265–289. Retrieved from http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf (in Ukrainian)

Curry, A. (2015). The APF methods anthology. *Compass Special Edition*. Retrieved from <https://www.apf.org/page/Compass> (in English)

Donchenko, Ye. A. (1994). *Sotsiyetalnaya psikhika* [Social psychology]. Kiyev: Naukova dumka. (in Russian)

Glenn, J.C., ed., Gordon, T.J., ed. (2009). *Futures Research Methodology – Version 3.0*. Washington, DC, Millennium Project, 1300 p. Retrieved from <https://www.millennium-project.org/publications-2/futures-research-methodology-version-3-0/> (in English)

Slaughter, R. A., & Inayatullah, S. (2005). *Knowledge base of futures studies* (Professional ed.). Foresight International. (in English)

Kirdina-Chandler, S. G., (2015). Metodologicheskiy institutsionalizm i mezouroven sotsialnogo analiza [Methodological institutionalism and the mesolevel of social analysis]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya*, 12, 51–59. (in Russian)

Mazilov, V. A., Slepko, Yu. N. (2021). Sotsialnoye prognozirovaniye: ot forsayta k metodologii analiza sotsialno-psikhologicheskikh posledstviy vnedreniya novykh tekhnologiy [Social forecasting: from the foresight to the methodology of analysis of the social and

psychological consequences of the introduction of new technologies]. *Psikhologicheskii zhurnal*, 42(2), 115–121. (in Russian)

Rubinshteyn, A. Ya., (2016). Sotsialnyy liberalizm: k voprosu ekonomicheskoy metodologii [Social liberalism: to the question of economic methodology]. In A. Ya. Rubinshteyn, & N. M. Pliskevich (Eds.), *Sotsialnyy liberalism*. St. Petersburg: Aleteyya. Retrieved from <http://www.maxima-library.org/mob/b/400039?format=read> (in Russian)

Slyusarevskyy, M. M. (Ed.) (2018). *Osnovy sotsialnoi psykholohii* [Basics of social psychology]. Kyiv: Talkom. (in Ukrainian)

Slyusarevskyy, M. M. (2019). *Neskhodymi tereny Psykhei: marshruty naukovoho piznannia: vybrani pratsi* [Inconvenient terrains of Psyche: routes of scientific knowledge: selected works]. Kyiv: Talkom. (in Ukrainian)

Sushyi, O. (2022). Partysypatyvne prohnozuvannia: adaptatsiia yevropeyskoho dosvidu do zavdan povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Participatory forecasting: adaptation of European experience to the tasks of post-war reconstruction of Ukraine]. *Problems of political psychology*, 25(1). <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-91> (in Ukrainian)

Sushyi, O. (2021). Prohnostychnyi potentsial sotsialno-psykholohichnykh doslidzhen: vid teorii do praktyky [Prognostic potential of socio-psychological research: from theory to practice]. *Scientific studios on social and political psychology*, 47(50), 19–31. [https://doi.org/10.33120/ssj.vi47\(50\).209](https://doi.org/10.33120/ssj.vi47(50).209) (in Ukrainian)

Zhuravlev, A. L., & Nestik, T. A. (2018). Psikhologicheskiye aspekty prognozirovaniya sotsialnykh posledstviy tekhnologicheskogo progressa [Psychological aspects of forecasting the social consequences of technological progress]. *Psikhologiya cheloveka kak subyekta poznaniya, obshcheniya i deyatelnosti*. Moscow: Institut psikhologii RAN, pp. 711–718. (in Russian)